

ІСТОРИОГРАФІЯ. ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

UDC 929.532.7

ЛОБКО Н.В.

Сумський державний університет, кандидат історичних наук, доцент (Україна)

СПОВІДНІ ВІДОМОСТІ ЦЕРКОВ: ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПРИ РЕКОНСТРУКЦІЇ РОДОВОДІВ

В статті розглянуто історію запровадження сповідних відомостей церков на території України, з'ясовано інформаційний потенціал сповідних відомостей та особливості їх використання в генеалогічних дослідженнях. Автор вважає, що до сповідної відомості церков слід звертатися в першу чергу тоді, коли для початку генеалогічного дослідження не вистачає вихідних даних, тобто не відомі точні дати народження та імена об'єктів пошуку. Нею зручно користуватися також у тому разі, коли рід налічує значну кількість представників і має численні розгалуження. Інформаційний потенціал сповідних відомостей дає можливість досліджувати родоводи представників усіх станів.

LOBKON.V.

Sumy State University, PhD (History), Assistant Professor (Ukraine)

“ISPOVEDNYE VEDOMOSTI” OF CHURCHES: INFORMATION POTENTIAL AND PECULIARITIES OF THEIR USING IN RECONSTRUCTION OF PEDIGREES

The article describes the history of emergence of “ispovednye vedomosti” churches on the territory of Ukraine, finds out explores their information potential and peculiarities of using them in genealogical researches. “Ispovednye vedomosti” (confessional registers, confessional lists) are annual registers of the names of the parishioners who confessed to a parson. The author explores the information resources of the confession books and general limits to take into account while working with them. Along with legislative base of the emergence of confession books, the special features of the realization of the law in daily life as well as the change of the form of the source since the XVII century to the XIX century are retraced. “Ispovednye vedomosti” were made up once a year in duplicate: a church copy and a consistory one. Due to its systematic, regular keeping, mass character of coverage of the society they are an important source for reconstruction of pedigrees of all the segments of the population. With their help it is possible to know out a family composition, the name, patronymic and surname (if it was designated), age of each member and relations inside the family. The lack of a large time gap allows with their help to determine the time of the marriage, the time of the death and also the quantity of born and deceased children during the period under study.

The author considers that “ispovednye vedomosti” must be applied first of all when there is not enough initial data to begin a genealogical research, that is exact dates of birth and names of the subject of the search are not know. This document is convenient to use in the case when the bloodline counts considerable number of representatives and has got numerous branching. The information potential of “ispovednye vedomosti” gives an opportunity to research study pedigrees of representatives of all social classes.

ЛОБКО Н.В.

Сумский государственный университет, кандидат исторических наук, доцент (Украина)

ИСПОВЕДНЫЕ ВЕДОМОСТИ ЦЕРКВЕЙ: ИНФОРМАЦИОННЫЙ ПОТЕНЦИАЛ И ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЕГО ПРИ РЕКОНСТРУКЦИИ РОДОСЛОВНЫХ

В статье рассмотрена история появления исповедных ведомостей церквей на территории Украины, выяснено информационный потенциал исповедных ведомостей и особенности их использования в генеалогических исследованиях. Автор считает, что к исповедным ведомостям церквей следует обращаться в первую очередь тогда, когда для

начала генеалогического исследования не хватает исходных данных, то есть не известны точные даты рождения и имена объектов поиска. Этим документом удобно пользоваться также в том случае, когда род насчитывает значительное количество представителей и имеет многочисленные разветвления. Информационный потенциал исповедных ведомостей дает возможность исследовать родословные представителей всех сословий.

В архівосховищах України зберігаються різноманітні джерела, на підставі яких можна реконструювати родоводи українців. Одним із таких джерел є сповідні відомості церков, які можуть до певної міри компенсувати відсутність метричних книг при складанні родоводу або встановленні дат народження представників досліджуваних родів усіх верств населення. Сповідні відомості (сповідальні книги, сповідні реєстри, сповідні розписи, духовні розписи, *“исповедные экстракты”*) – це щорічні поіменні реєстри парафіян церкви, які сповідалися у священника.

Сповідні відомості привертали увагу дослідників як джерело для вивчення кількості та соціального складу населення міст і сіл України XVIII-XIX ст.: [1; 2]. Одним з перших акцентував увагу на сповідних відомостях як генеалогічному джерелі Ю.Легун. На його думку, *“цінність сповідальних відомостей для дослідників селянської генеалогії полягає у загальному одномоментному фіксуванні усіх жителів населеного пункту. Таким чином висвітлюються усі родини – носії одного прізвища і значно спрощується групування розрізнених записів, отриманих з метричних книг”* [3, с.127]. В.Томазов також вважає сповідні відомості одним з важливих джерел при дослідженні генеалогії козацько-старшинських родів [4, с.182-183].

В історичній науці утвердилася думка, що сповідні відомості вперше було запроваджено в Росії [1; 2; 3, с.122; 5]. Їх появу пов'язують з ім'ям новгородського митрополита Корнилія, який в 1690 р. почав вимагати від підлеглих йому приходських священників складати *“сказки и именные исповедные росписи о прихожанах, бывших и не бывших у исповеди и Святого причастия в Великий пост”*. Метою цього нововведення була спроба виявити розкольників, котрі не ходили на сповідь в никоніанські церкви. Пізніше ця ініціатива була підтримана Петром I в 1697 р.

Але історичні документи свідчать, що в Україні існувала своя традиція ведення сповідних відомостей, яка виникла значно раніше, ніж в Росії. Уперше про необхідність перепису парафіян заявив Петро Могила. У 1646 р. в виданому ним *“Требнику”* він запропонував новий вид церковної документації – реєстр парафіян. Але це нововведення митрополита, як і пропозиція парохам вести метричні книги, на той час не отримали підтримки серед українських священників [6, с. 82]. Однак ця ідея була підтримана Антонієм Винницьким. У виданій ним *“Метриці церковній”* також пропонувалося парохам складати списки тих, хто був на сповіді за зразком, що був вміщений у *“Книзі третій живих своїх парохіян”*. Як вважає львівський дослідник І.Скочилия, скрупульозний перегляд *“Метрики церковної”* Антонія Винницького доводить, що її зміст практично ідентичний з тією частиною *Требника* Петра Могилы, що містить зразки метричних записів. Обидва тексти різняться між собою хіба що окремими повторами й прикладами, а також наявністю в *“Метриці”* Винницького відмінних від *Требника* 1646 р. заголовків [6, с.82].

Згідно із запропонованим Петром Могилою зразком в *“Книгу живих парафіян”* занотовували відомості про кожного члена родини: ім'я, по батькові та прізвище, вік. Якщо на подвір'ї мешкали також їхні робітники, то аналогічна інформація повідомлялася і про них. Цей реєстр мав охоплювати усіх парафіян: як корінних мешканців даної місцевості, так і тих, хто перебував тут тимчасово або мав намір переселитися на постійне місце проживання в іншу парафію. Сам запис згідно з *“Требником”* Петра Могилы та *“Метрикою церковною”* Антонія Винницького мав бути таким: *“В Лето, __ Месяца, __ дня, __ в Граде __ или Селе, (имярек), настогне (имярек), в дому Григориевом, (или от Григория нанятом) пребывают сии.*

Д Григорий, Василиев сын, сый леты, и прочая.

Д Анна жена его, дщи Иоаннова, суцая леты и прочая.

Д Гавриил сын их, сый леты, и прочая.

Д Марина дщи их, суцая леты и прочая.

Д Алексей сын онсице, (имярек), работник, сый леты, и прочая.

Д Елена дщи (имярек), работница, суцая леты и прочая.

Д Иоанн сын (имярек), отроча, сый леты, и прочая” [7, с.427].

У результаті текстологічного аналізу найдавніших метричних книг, що зберігаються в ЦДІАК України, було з’ясовано, що метричних книг з реєстрами парафіян зовсім небагато. На нашу думку, це можна пояснити такими причинами: 1) не всі священники вважали за необхідне складати списки тих, хто був на сповіді; 2) як правило, “*Метрика живих парохіян*” містилася в кінці метричної книги, тому й частіше губилася.

Особливістю цих записів було те, що жоден із священників при складанні реєстру парафіян не дотримувався запропонованих зразків. У більшості випадків занотовувалося ім’я та прізвище чоловіка (“*господина*”), ім’я його дружини (“*господини*”), їх дітей (“*чада*”) та робітників (“*соседи или служащие*”, “*челядь*”).

З досліджених записів тільки двоє священників вказали вік сповідальників (записи про це зроблені кирилицею) [8, арк.59зв; 9, арк.58]. А священник Воскресінської церкви м.Бар зафіксував дату, коли відбулася сповідь [10, арк.2].

Таким чином, за допомогою записів, зроблених у “*Книгах живих парохіян*”, можна з’ясувати імена та прізвища сповідальників та склад родини. Але відсутність в більшості випадках вказівки на вік робить їх неповними і неповноцінними для генеалогічного дослідження. У той же час священники Київської митрополії, яка в 1686 р. відійшла до Московського патріархату, користувалися іншим зразком, що був розроблений і запропонований Синодом.

У 1697 р. патріарх Адріан видав наказ, де йшлося про “*А которые всяких чинов люди во святыи великий пост ко исповеди приходить не будут и отцев духовных у себя многие годы не имеют, и приходским попом на такие людей велеть приносить известные именные росписи, и о тех людях писать ко Святейшему Патриарху к Москве, его Святейшего Патриарха в Розряд*” [11]. Ця ініціатива також була підтримана Петром I.

У 1702 р. патріарший местоблюститель Стефан Яворський наказав завести в церквах “*сповідні відомості*” [12, с.398]. Як вважають дослідники, цей наказ давав можливість скласти уяву про чисельність населення імперії, а також контролювати “*старообрядчество*” [12, с.62]. Окрім поліцейської (перевірка політичної лояльності) мети, сповідальні відомості запроваджувалися і з фіскальною метою. Так, виявлені розкольники повинні були сплачувати підвищені податки, а ті, що не сповідалися – штрафи [13; 14; 15]. Розмір штрафу тим, хто не був на сповіді, був встановлений наказом 1718 р.: для селян – від 5 до 15 коп., для купців, міщан та різночинців – від 1 до 5 руб. [16]. Згодом цей наказ кількаразово підтверджувався.

Указ Синоду від 7 березня 1722 р. зобов’язував усіх парафіян “*бути на сповіді та причасті, починаючи з 7 років, у свого священника*”. Якщо ж парафіянин не був вдома більше року, він мав сповідатися в іншого священника там, де тимчасово проживав, але обов’язково повинен був пред’явити в церкву за місцем проживання довідку про те, що в цей період сповідався [17; 18]. Указ від 16 липня 1722 р. додатково роз’яснював різні процедурні питання, пов’язані з веденням іменних парафіяльних списків [19; 20; 21].

Але до 1737 р. сповідні відомості практично не велися в більшості парафій Російської імперії. Причиною цього було небажання священників виконувати зайву роботу, а також невдоволення населення штрафами за пропуск сповіді [1, с.104]. Облік сповідання православного населення в Російській імперії повністю був налагоджений наприкінці 30-х

років XVIII ст. 16 квітня 1737 р. уряд прийняв указ, що зобов'язував усе православне населення щорічно сповідатися і причащатися. У зв'язку з цим по всій країні священники повинні були складати поіменні сповідні книги єдиного зразку, куди заносилися відомості про всіх парафіян, у тому числі і немовлят [21, с. 114-123]. Дані приходських священників надходили спочатку в протопопію, потім у намісництво, звідки переправлялися в єпархіальну консисторію, де ці відомості заносилися в підсумкову таблицю, один примірник якої надсилався до Синоду. Відомість складалася раз на рік, у двох примірниках – церковному та консисторському. Завдяки своїй систематичності та регулярності ведення сповідні відомості є одним з найбільш повних джерел обліку людності в межах певного населеного пункту.

До указу від 16 квітня 1737 р. додавався зразок сповідного реєстру та пояснення щодо його заповнення [23, с. 119-121]. Указ від 16 липня 1722 р. додатково роз'яснював різні процедурні питання, пов'язані з веденням іменних приходських списків [24, с. 196; 25, с. 544; 26, с. 554]. Перші сповідальні відомості були рукописними, з середини ХІХ ст. священники почали користуватися друкованими формулярами.

На початку кожного сповідного реєстру вказувалася назва населеного пункту, церкви, ім'я, прізвище священника та рік складання реєстру. Сам формуляр був поділений на п'ять граф, у які заносилися такі відомості: 1) порядковий номер двору чи дому, 2) порядковий номер людей (окремо чоловічої та жіночої статі), 3) імена та прізвища сповідальників (назва цієї графи змінювалася в залежності від того, яку категорію населення переписують (на цьому зупинимося пізніше більш докладніше), 4) *“Лет от рождения”* (окремо чоловічої та жіночої статі), 5) *“Показание действия”* поділялася на три підграфи: *“Кто был у исповеди и святого причастия?”*, *“Кто исповедался, а не причастился и почему?”*, *“Кто у исповеди не был и почему?”*. У третю графу записували імена та прізвища сповідальників. У примітці до зразка формуляру зазначалося, що потрібно записувати усіх мешканців, *“не обходя никого, сколько в том приходе по званиям обоего пола людей ни обряцется и не смешивая чин с чином, то есть духовного с военным, военного с гражданским, посадских с дворяне, но переее духовных, военных, потом дворян..., росписав всех по ряду и по степеням коеждо чина”* [27, с. 121].

Таким чином, до сповідальних книг записувалося все православне населення, яке було поділене на такі групи (з 1737-1742 рр.): *“духовні”* – протопопи, попи, дяки, пономарі, псаломщики, ктитори; *“військові”* – генерали, офіцери, рядові солдати, українські козаки; *“приказні”* – секретарі, протоколісти, перекладачі, канцеляристи, писарі, реєстратори; *“різничинці”* – прикажчики, монастирські служителі, наймані робітники, майстри, сторожі, ковалі, ямщики, панські, попівські, козацькі, селянські слуги; *“посадські”* – купці, ремісники, міщани; *“дворові”* – двірня шляхетського чину та інших чинів; *“поселяни”* – селяни і бобилі [2, с. 84]. Сповідні відомості не враховували регулярну армію.

При складанні відомості застосовувався подвірний принцип обліку. Записувалося прізвище та ім'я парафіянина і членів його родини із зазначенням віку та соціального стану (*“духовные”, “военные”, “статские”, “городские сословия”, “крестьяне”*). Якщо парафіянин не був на сповіді, у відомості вказувалася причина його відсутності – малолітство, тимчасова відлучка, переселення, служба в армії тощо.

Слід зазначити, що про розкольників також складався розпис, який містив інформацію про їх місце проживання чи якому поміщику належать, прізвище та імена, вік кожного члена родини. У результаті текстологічного аналізу сповідальних відомостей було з'ясовано, що сам формуляр, який був встановлений в 1737-1742 рр., залишався майже незмінним до 1917 р. За цей період зміни торкнулися тільки кількості станових груп. Так, починаючи з 1841 р., перестали фіксувати таку невизначену станову групу, як *“разночинцы”*, а після скасування кріпосного права вже не писали *“дворовые”* і не зазначали власністю якого поміщика були селяни.

При проведенні генеалогічного дослідження за допомогою сповідних відомостей було з'ясовано, що священники не завжди правильно вказували вік людини. Ю.Легун зазначає, що співставлення віку із записами про народження в метриках, показало, що найчастіше помилка у віці по сповідному розпису складала від одного до трьох років, рідше – 4-5 років і більше. Таким чином, радить він, необхідно при з'ясуванні вікової структури селян, по можливості, звіряти записи розписів з даними метричних книг [3, с.126].

Сповідні відомості не завжди повністю враховували дітей віком до 7 років, які не повинні були сповідатися, а також тих немовлят, що народилися та померли в періоди між складанням сповідних реєстрів. Не завжди вірно записували імена та прізвища парафіян. Найчастіше помилялися в жіночих та дитячих іменах. Тому для встановлення істини необхідно переглянути сповідні відомості за попередні та наступні роки. Сповідні відомості не перевірялися на предмет правильно записаних імен, прізвищ та віку сповідальників. Більше уваги зверталось на кількість населення, про що свідчить *“Дело об исправлении ведомостей о исповедовавшихся и причастившихся Киевской епархии”* [28].

Недоліком сповідних відомостей є те, що в них відсутні дані про померлого чоловіка вдови. Але, не зважаючи на зазначені недоліки, сповідні відомості завдяки своїй систематичності, регулярності ведення, масовості охоплення соціуму є важливим джерелом для реконструкції родоводів всіх верств населення. Вони являли собою перелік цілих родин (від старого до новонародженого), що були згруповані за становою належністю. За їх допомогою можна дізнатися про склад родини та ім'я, по батькові та прізвище (якщо воно було вказане), вік кожного її члена та внутрішньо-сімейні відносини. Відсутність великого часового розриву (адже сповідні відомості на відміну від ревізьких сказок склалися кожен рік у двох примірниках – церковному та консисторському) дає можливість, за браком метричних книг, визначити час укладання шлюбу, а також кількість народжених та померлих в міжревізійний період дітей.

Отже, до сповідної відомості церков слід звертатися, в першу чергу, тоді, коли для початку генеалогічного дослідження не вистачає вихідних даних, тобто не відомі точні дати народження та імена об'єктів пошуку. Нею зручно користуватися також у тому разі, коли рід налічує значну кількість представників і має численні розгалуження. Інформаційний потенціал сповідних відомостей дає можливість досліджувати родоводи представників усіх станів.

1. *Миронов Б.Н.* Исповедные ведомости – источник о численности и социальной структуре православного населения России XVIII – первой половины XIX в. / Б.Н.Миронов // Вспомогательные исторические дисциплины. – Т.ХХ. – Ленинград, 1989. – С.102-117.

2. *Мордвинцев В.* Сповідальні книги / В.Мордвинцев // Киевская старина. – 1995. – №3. – С.84-87.

3. *Легун Ю.В.* Генеалогія селян Подільської губернії: джерела / Ю.В.Легун. – Вінниця, 2005. – 516 с.

4. *Томазов В.В.* Генеалогія козацько-старшинських родів: історіографія та джерела (друга половина XVII – початок XXI ст.) / В.В.Томазов. – К., 2006. – 284 с.

5. *Шурляков С.В.* Генеалогические материалы в архивах Украины / С.В.Шурляков // Летопись Историко-родословного общества в Москве. – 1994. – Вып.2(49). – С.95.

6. *Скочиляс І.* Запровадження метричних книг у Київській православній митрополії в другій половині XVII століття / І.Скочиляс // Генеалогічні записки. – Вип.ІІ. – Біла Церква, 2002. – С.77-87.

7. *Требник Митрополита Петра Могилы: [У 2-х т.].* – Репринт. вид. – К, 1996. – Т.2. – 816 с. (у книзі сторінкова пагінація кириллицею).

8. Центральний державний історичний архів України у м.Київ (далі – ЦДАУК), ф.224, оп.2, спр.26, 59 арк.

9. ЦДАУК, ф.224, оп.1, спр.27, 62 арк.

10. ЦДАУК, ф.224, оп.2, спр.38, 204 арк.

11. ПСЗ-І. – Т.ІІІ. – №1612.

12. *Смолич І.К.* История Русской церкви / И.К.Смолич. – Кн.8, ч.ІІ. – М, 1997. – 798 с.

13. ПСЗ-І. – Т.V. – №2991.

14. ПСЗ-І. – Т.V. – №3169.

15. ПСЗ-І. – Т.V. – №3183.

16. ПСЗ-І. – Т.V. – №3169.

17. ПСЗ-I. – Т. VI. – № 3914.
18. ПСЗ-I. – Т. VI. – № 3963.
19. ПСЗ-I. – Т. V. – № 2991.
20. ПСЗ-I. – Т. V. – № 3169.
21. ПСЗ-I. – Т. V. – № 3183.
22. ПСЗ-I. – Т. X. – № 7226.
23. ПСЗ-I. – Т. X. – № 7226.
24. ПСЗ-I. – Т. V. – № 2991.
25. ПСЗ-I. – Т. V. – № 3169.
26. ПСЗ-I. – Т. V. – № 3183.
27. ПСЗ-I. – Т. X. – № 7226.
28. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського, ф.160, №1135, 28 арк.

References

1. Mironov B.N. Ispovednye vedomosti – istochnik o chislennosti i sotsial'noy strukture pravoslavnogo naseleniya Rossii XVIII – pervoy poloviny XIX v. / B.N.Mironov // Vspomogatel'nye istoricheskie distsipliny. – Т. XX. – Leningrad, 1989. – S. 102-117. 2. Мордвінцев В. Сповідальні книги / В.Мордвінцев // Киевская старина. – 1995. – №3. – С. 84-87.
3. Lehun Yu. V. Henealohiya selyan Podil's'koyi huberniyi: dzherela / Yu. V. Lehun. – Vinnytsya, 2005. – 516 s.
4. Tomazov V.V. Henealohiya kozats'ko-starshyns'kykh rodiv: istoriohafiya ta dzherela (druha polovyna XVII – pochatok KhKhI st.) / V.V. Tomazov. – K., 2006. – 284 s.
5. Shurlyakov S. V. Genealogicheskie materialy v arkhivakh Ukrainy / S. V. Shurlyakov // Letopis' Istoriko-rodoslovnogo obshchestva v Moskve. – 1994. – Vyp. 2(49). – S. 95.
6. Skochylyas I. Zaprovdzhennya metrychnykh knykh u Kyyviv's'kiy pravoslavniy mytropoliyi v druhiy polovyni XVII stolittya / I. Skochylyas // Henealohichni zapysky. – Vyp. II. – Bila Tserkva, 2002. – S. 77-87.
7. Trebnyk Mytropolity Petra Mohyly: [U 2-kh t.]. – Reprint. vyd. – K, 1996. – Т. 2. – 816 s. (u knyzi storinkova pahinatsiya kyrylytseyu).
8. Tsentral'nyy derzhavnyy istorychnyy arkhiv Ukrayiny u m. Kyviv (dali – TsDIAUK), f. 224, op. 2, spr. 26, 59 ark.
9. TsDIAUK, f. 224, op. 1, spr. 27, 62 ark.
10. TsDIAUK, f. 224, op. 2, spr. 38, 204 ark.
11. PSZ-I. – Т. III. – № 1612.
12. Smolich I. K. Istoriya Russkoy tserkvi / I. K. Smolich. – Kn. 8, ch. II. – M, 1997. – 798 s.
13. PSZ-I. – Т. V. – № 2991.
14. PSZ-I. – Т. V. – № 3169.
15. PSZ-I. – Т. V. – № 3183.
16. PSZ-I. – Т. V. – № 3169.
17. PSZ-I. – Т. VI. – № 3914.
18. PSZ-I. – Т. VI. – № 3963.
19. PSZ-I. – Т. V. – № 2991.
20. PSZ-I. – Т. V. – № 3169.
21. PSZ-I. – Т. V. – № 3183.
22. PSZ-I. – Т. Kh. – № 7226.
23. PSZ-I. – Т. Kh. – № 7226.
24. PSZ-I. – Т. V. – № 2991.
25. PSZ-I. – Т. V. – № 3169.
26. PSZ-I. – Т. V. – № 3183.
27. PSZ-I. – Т. Kh. – № 7226. 28. ІР НБУВ, ф.160, №1135, 28 арк.
28. Instytut rukopysu Natsional'noyi biblioteky Ukrayiny imeni V.I. Vernads'koho, f. 160, #1135, 28 ark.